

”זמן טרופות” דואט*

שירים: משה יצחקי***; ציורים: איריס קובליו

סקירה מאת: דורית פלג***

מחברי הספר הזה בחרו לדייק כבר בכותרתו את הסוגה האמנותית שאליה הוא שייך: דואט. ולא בכדי. דואט – יצירה מוסיקלית לשני כלים, שיר ששרים אותו שניים; זה קורא מנהמת לבו וזה עונה, כל אחד מן השניים מביא את אמירתו שלו ומעורר מענה שיפיק מענה בתורו: לא במקרה רבים מהדואטים המושרים הם דואטים של אוהבים. לא נתפלא, אם כן, לגלות שגם הספר הזה הוא מיסודו סיפור אהבה: של שירה לציור, של ציור לשירה. זהו סיפור האהבה המרכזי, המוצהר, המתקיים בשירים שהולידו הציורים ובציורים שעוררו השירים. אך לא רק סיפור האהבה הזה מתקיים כאן.

מאחר שאני באה מממלכתן של מילים, אייחד את הדברים הבאים להן – כלומר, לצד של קובץ השירים בדואט שלפנינו. השירים הללו, כך אני טוענת, הם שירי אהבה במובן שהוא רחב יותר מזה שנזכר מעלה; וסיפור האהבה הרחב יותר שהם שייכים אליו מאפיין את מכלול שירתו של משה יצחקי. האהבה עלולה להיות נכזבת; לעתים היא פצועה, לעתים חוגגת, עולה על גדותיה; לא מעט ניכר בה חודה של אירוניה עצמית, ואירוניה המופנית אל מושאה. אך תמיד היא שם; במהלך הדברים הבאים אנסה להבהיר מה טיבה של האהבה הזאת שאני מדברת עליה, ומי או מה הוא מושאה. וכדי שלא אובן לא נכון חלילה, אבהיר כבר עתה שעל אף יופיו, השיר הבא

[10] *

חַץ הַעֲבָר מֵהַסָּס
כְּשֶׁת אֲנִי מְכוֹן
חֵדוּ נֹגַע בְּשִׁמְךָ
כְּמוֹ פִּיחַ
אֶת מִתְעוֹרְרֹת
עַל מְסַךְ פְּלִזְמָה
מְרַצֵּד מְכַתֵּב,
מְלִים מְחֻקּוֹת
מְעַבְרוֹת שְׁמִים
מִילְדוֹת כּוֹכְבִים,
מְחִסְרוֹת
פְּעִימָה בְּנִיר
הַמְדָּפֵס.
וְכֶשֶׁהֶאֱצַבַּע
מוֹרָה: שְׁלַח,
הַחֵץ כְּבָר עָף,
הַעֲגָלָה הַגְּדוֹלָה
עִם דְּוָרֵי שְׁבִיל הַחֵלֶב
יִצְאָה לְדַרְכָּהּ

איננו אלא מקרה פרטי, מעניין כשלעצמו (על העניין שבו אדבר בהמשך) של סיפור האהבה הרחב יותר שאליו אני מתכוונת. זהו סיפור האהבה היסודי ביותר של משורר או סופר או כל אמן, בעיניי.

*חלפי הוצאת ספרי אמנות, 2009

**ד"ר משה יצחקי, ראש החוג לספרות ומבע יצירתי, מכללת אורנים, דוא"ל: moshe_i@staff.ornim.ac.il

***דורית פלג, מרצה, דוא"ל: peleg101@zahav.net.il

למעשה, קיומו הוא תנאי הכרחי (גם אם לא תמיד מספיק) להיות האדם אמן; בעיקר, כך לפחות אני מאמינה, הוא תנאי הכרחי ואולי מספיק לרגעי האושר הניתנים לנו כאדם, כותב או לא כותב. אולי השיר הבא ידגים לאיזה סיפור אהבה אני מתכוונת:

[58] *

ובשָׁדָה קְרִיאַת הַמוֹאָזִינִים מְדַלֶּקָה
כּוֹכֵב רֵאשׁוֹן עַל צְרִיחֵי הַמְסַגְּדִים,
בְּמִדְרוֹן נְעֻצְמוֹת עֵינֵי פְּרָחִים
יִלְלֵת תַּנִּים מְקַפֵּי־אֶה כְּבִשָּׁה תּוֹעָה,
מְכַשְׁפֵּת כְּאֵלֶּה שֶׁנִּכְלָאָה בְּגוֹף לֹא לָהּ.
אֶלְלָה אֵיל רְחִים נִשְׁמַע קוֹל הַרוֹעָה
בֵּין הַבְּרוּשִׁים. לְבָנִיּוֹת אַחְרוֹנוֹת
מְלַבִּינּוֹת שְׁמִי, נוֹצוֹתֶיהֶן גְּעֻגוּעִים
לְחוּף אַחַר

לא קשה לחוש, מתוך השיר, מהו סיפור האהבה שבו מדובר. זהו סיפור האהבה של המשורר אל/עם העולם. הדיאלוג המתמשך הזה בינינו לבין העולם, שבעתות שקיעה והתאטמות, כאשר הוא גווע, כשהעולם לא מדבר אלינו, אנו גוועים; ובהתחדשו אנו מתחיים.

מעבר לסולידריות האנושית, שהיא מה שתפס אותי כשהתוודעתי לראשונה לשירתו של משה, והבולטת גם בשירים של הספר הזה; מעבר לחוש ההומור, לרבדים העשירים של המקורות ולשימוש בשפה, מה שתמיד בלט חזק וחי לעיניי, כקוראת של השירה שלו, הוא האופן שבו העולם תמיד חי בשבילו – הטבע, קודם כל. גם בבית הקברות, שם טמונים ההורים, לא רק הקברים והזיכרון מאוכלסים:

[52] **בוגנוויליה**

מול לב השיש
אני מספר להורי
את סערת נפשי,
מבקש מאמי
שתהיה לי חוף
בין צוקי מגור,
שואל את אבי
אם צלו קבר נח
ממסעותיו.
קריאת העורבים
מאפירה שמים
שמש נבלעת במים רבים,
יד נסתרת מושיטה ענף
בוגנוויליה, אות כי ראו
הם את שמבקש לבי

לא רק ההורים המתים נעשים כאן בני שיח, לא רק מהם מבקש הדובר שותפות לסערת נפשו. הלב המחפש הזה מוצא לו חד בכל מה שסובב אותו; והטבע עצמו, דומה, הוא המושיט לו את ענף הבוגנוויליה, לנחם את לבו, ובצדק – שהלא הנאהב יודע את אהבת האוהב.

העדות המוצקה ביותר, אולי, לקשר הזה, הוא השיר הבא, שבו אמנם הדובר פונה, כך נדמה, לאלוהים, אבל האל (או אותה ישות אחרת שהזכרתי קודם) יכול לענות בדרכים רבות, והנה הדרך בה הוא עונה למשורר המסוים הזה:

בוא נודה,
 השיחות בינינו היו בעקר חשבון
 עובר ושב. בקשתי אשכאי לימים
 הנוכחים. הכסוי שלי הוא אהבה
 אמרתי, מה הכסוי שלך, שתקת,
 זעפת ברעמים, הרמת גבה, עצים
 נקרו ממקומם, דמעת בגשמי בורות,
 שיחין ומערות, חיכת ואגמך ככנור
 גאה בי ונפשי צפור פרפרה כדג,
 חובלת על רשתות הדיג של חייך,
 לדתה מחדש בעולם הזה. בוא,
 לקראתך יצאתי, נודה ונתודה

העולם הוא זה שמבטא את המענה. ואפילו מה שפנימי מתבטא במילותיו של העולם, בשפתו שלו – אגמים, ציפורים ודגים. נפש ועולם הם ברי חליפין, כמעט, ואולי אפילו אפשר בלי חשש להשמיט את הכמעט:

* [70]

צפור אחרונה
 עפה מחלוני
 עוד לילה הוריד נילון
 עד אדן נפשי.
 על כידוני ברזשים
 כוכבים כותבים חלום

והדברים הלא נאמרים במפורש, בעצם, בשיר הזה היפה במיוחד שאין לו שם, כנראה גם לא צריך להיות לו

* [76]

...ברעש הגלים
 הנשברים
 אני שומע
 טוב יותר
 את העולם

ולא במקרה הוא פותח, השיר הזה, בציטוט של שיר הייקו – "הירח טבל, / התהפך / ושט לדרכו" [שירו של ריוטה, בתרגומו של יואל הופמן: "הירח במים / קפץ התהפך / ושט לדרכו"] – אלא משום הקרבה לשירת הייקו המתקיימת בנקודה זו של מהות, הדהוד העולם בנו, הקרבה אל העולם – העולם כפי שהוא מתגלם ברצפת הלילה של הירח, ברעש הגלים.

עד כדי כך חזקה הקרבה, שאין היא נעצרת בנקודה בה נפרד (לכאורה?) עולמנו מהעולם שהכירו משוררי הייקו בני המאה השבע-עשרה, ולבן הקצף של הגלים בלילה מתחלף בלבן דפי הדפסה בגודל איי-ארבע. אני חוזרת כאן לשיר הראשון שציטטתי, אותו מקרה פרטי של שירת אהבה שמצאתי בו עניין מיוחד, ובדיוק בגלל הנקודה הזאת: משום העדות שיש בו לעוצמה שבה העולם מדבר אל, עם המשורר הזה, לחיות שלו עבורו. אפילו מחשב – דבר שקל כל כך לראותו כמת: קופסה אפורה, מסך זרחני, חתיכת פלסטיק אובאלית שחורה שזזה על השולחן, – כל אלה הופכים פתאום לשמיים מלאים התרחשות; בעצמם, כשלעצמם, ולא רק בגלל הנמענת. כבר בהם קיים סיפור האהבה היסודי שאני מדברת עליו – האהבה לעולם על כל מה שהוא מכיל; הולם בנו עד כמה הוא חי, העולם הזה, בשביל הכותב, על כל מה שיש בו – אפילו מקלדת מפלסטיק. וזה כבר הישג גדול מאוד.

כְּקִשְׁתֵּי אֲנִי מִכּוֹן / חֲדוֹ נֹגַע בְּשֶׁמֶךְ / כְּמוֹ פִּיָּה / אֶת מִתְעוֹרְרֵת / עַל מִסַּךְ פְּלִזְמָה / ... מַלִּים מְחֻקּוֹת /
מְעַבְרוֹת שְׁמִים / מִיִּלְדוֹת כּוֹכְבִים, / מְחֻסְרוֹת / פְּעִימָה בְּנֵר / הַמְדַפֵּס.

לא רק שביל החלב המוכר, גם זה שבשמי הרשת – הגדולה, האמורפית, המשדרת ביטים של אינפורמציה - גורם ללב הזה להחסיר פעימה. מי שהעולם חי בשבילו, מי שהעולם מעורר אותו, אין דבר שהוא אטום אליו. האהבה היא לעולם על כל מה שהוא מכיל; הרגש ער, חי, וקיים במקומות ומתוך הטריגרים הכי לא צפויים.

על כן (אילו נדרשה לנו הוכחה ניצחת) לא ייפלא שכאשר באה עת אחרונה, אין כאן רתיעה חסודה מן האהוב. אם מתמזגים, ההתמזגות היא כוללת ועד הסוף. ולא פחות מזה, משועשעת ומשעשעת מאד :

[68] נכתב על מצבה

כָּאן קְבוּר
בְּפֶה פְּעוּר
מְשׁוֹרֵר עֲקֵשׁ
אֲשֶׁר מְקַבְּרֵנִי
בְּקֵשׁ לְהִשְׁכִּיבוּ
בְּלִי תִכְרִיכִי
לְלֹא מְשׂוּא
פְּנֵי לִבִּי,
בְּשָׂרוֹ לְתוֹלְעִי.
מְבַקֵּר צְנוּעַ וְעָנּוּ, כֵּן-כֵּן, אֵל תִּבְיֵט אַחֲוֹר,
אוֹתָךְ אֲנִי מְזַמֵּן לְחֵשֶׁף אֶת חֲלָצִי. חֲפֹר
פֶּה נְהַפֵּךְ, שְׁחָרֵר גּוֹפּוֹ מְשַׁרֵּשׁ עֵץ, עֲקֹר
מִתּוֹךְ עֵינָיו שְׂרָשֵׁי יְבֻלִית נְחַבְּלָבֵל. מִבֵּין
כָּל מְבוֹשָׁיו שְׁחַפְּשֵׁת בְּחַיִּי, מְקַדֵּשׁ לְךָ
הַנִּיל הַמֵּת מְבַלִּי לְהִתְחַרֵּט אֶת עֵצִים הַזָּנֵב.

הייתכן, שהמשורר הזה יסכים שיעטפוהו בתכריכים – שישימו חציצה כלשהי בין בשרו ובין העולם? לא ולא. אין תימה שהוא מצמיח שורשי יבולית וחבלבל, עצים ותולעים. כך יאה לכל מי שהעולם, במלוא מחזוריותו, הוא אהוב. ולמסנגד לא תהא ברירה אלא להתמודד אתו, עם האהוב, עם העולם, במלוא מוחשיותו – לעקור, שטוף זיעה, יבולית ושורשים; לחפור בעצם הזנב.